

VAI TRÒ VÀ TRÁCH NHIỆM NGƯỜI HƯỚNG DẪN ĐỐI VỚI CHẤT LƯỢNG LUẬN ÁN TIẾN SĨ

GS.TSKH. Ngô Thế Thi

Về tình hình đào tạo tiến sĩ (TS) nói chung và TS kiến trúc nói riêng thời gian qua đã đạt những kết quả đáng ghi nhận nhưng cũng còn nhiều vấn đề tồn tại, yếu kém liên quan tới chất lượng đào tạo TS mà dư luận xã hội quan tâm phê phán. Chất lượng đào tạo TS phụ thuộc rất nhiều yếu tố, như: chất lượng đầu vào (Nghiên cứu sinh), chất lượng cán bộ hướng dẫn, mục tiêu, phương pháp đào tạo, tổ chức và quản lý đào tạo, cơ sở vật chất phục vụ đào tạo, đào tạo gắn với nghiên cứu khoa học và sản xuất, quan niệm về chất lượng luận án và cách đánh giá luận án, chính sách sử dụng cán bộ được đào tạo, v.v...

Hiện nay dư luận xã hội đang rất quan tâm và bất bình với chất lượng đào tạo TS thông qua chất lượng luận án TS. Trong các cuộc hội nghị, hội thảo, trên các phương tiện thông tin đại chúng cũng như trong cuộc sống hàng ngày, chúng ta thường nghe các cụm từ: TS rơm, TS giấy, TS hàng mã, bằng rơm, trang sức bằng luận án TS, luận văn ngớ ngẩn, một “đồng xà bần”, v.v...

Tình trạng chất lượng luận án kém và chất lượng TS được đào tạo không đáp ứng yêu cầu của xã hội là do đâu? Tất nhiên có nhiều nguyên nhân: do nghiên cứu sinh, do người hướng dẫn, do quản lý và tổ chức đào tạo, từ khâu tuyển sinh đến khâu đánh giá và công nhận tốt nghiệp.

Ở đây, trong phạm vi bài này chỉ đề cập đến vai trò và trách nhiệm người hướng dẫn (NHD) trong việc nâng cao chất lượng luận án TS.

Như mọi người đều biết, khi có một luận án xuất sắc hay đào tạo được một TS giỏi người ta thường nghĩ rằng anh ta được một ông thầy giỏi hướng dẫn. Và ở đâu cũng vậy, những nghiên cứu sinh giỏi, có bản lĩnh, có động cơ nghiên cứu đúng và trong sáng bao giờ cũng tìm NHD là một ông thầy giỏi, nghiêm túc. Ngược lại, một luận án bị đánh giá chất lượng kém (sai sót nghiêm trọng về phương pháp nghiên cứu, không sáng tạo,...) thì người chịu tai tiếng đầu tiên là NHD. Và người ta có thể đặt câu hỏi: Tại sao chất lượng luận án kém mà NHD không chịu trách nhiệm gì cả?! Vậy thực chất vai trò NHD đối với nghiên cứu sinh và luận án TS như thế nào? Điều kiện cần thiết đối với NHD là gì? Việc chọn NHD ra sao?

Tất nhiên chúng ta không phủ nhận đa số NHD có trình độ chuyên môn vững, có kiến thức rộng và sâu, nắm vững phương pháp luận NCKH, có tinh thần trách nhiệm, có động cơ HD trong sáng, có tư cách trung thực, nghiêm túc vì sự nghiệp chung. Nhưng đã đến lúc chúng ta nên mạnh dạn nhìn vào sự thật, những mặt yếu của NHD hiện nay để tìm cách khắc phục, nhằm góp phần nâng cao chất lượng luận án TS và đem lại sự nghiêm túc và công bằng trong đào tạo TS theo đúng bản chất và mục đích cao đẹp của nó.

Theo một báo cáo của Bộ GDĐT trong hội nghị tổng kết công tác đào tạo SĐH năm 2005 thì khoảng 30% TS được đào tạo có trình độ yếu. Nếu tính cả những người không hoàn thành luận án hoặc luận án không được chấp nhận thì con số này chắc chắn không dưới 50% số NCS được tuyển. Những số liệu này có thể chưa chính xác vì vấn đề rất nhạy cảm, liên quan tới con người, nhưng căn cứ vào trình độ chung và sự đánh giá của xã hội thì những con số này không đáng ngạc nhiên và chúng làm cho chúng ta phải suy nghĩ! Nguyên nhân của tình hình này thì nhiều nhưng chắc chắn trong đó có trách nhiệm của NHD!?

Trong báo cáo tổng kết công tác đào tạo SĐH năm 2005 của Bộ GDĐT có nhận xét: Bên cạnh những thành quả đạt được, công tác đào tạo SĐH đang bộc lộ những yếu kém và bất cập, đặc biệt là chưa đáp ứng được yêu cầu đào tạo nguồn nhân lực có trình độ cao phục vụ sự nghiệp CNH-HĐH đất nước. Đánh giá tình hình đội ngũ giáo viên SĐH, trong đó có NHD nghiên cứu sinh, bản báo cáo có nhận định:

- Thiếu về số lượng và yếu về chuyên môn. Nhiều giáo viên còn yếu chuyên môn, ngoại ngữ, tin học và thiếu tinh thần trách nhiệm trong giảng dạy và hướng dẫn NCS.
- Yếu kém lớn nhất của đội ngũ giáo viên là thiếu khả năng và thực tiễn hoạt động NCKH, chưa tiếp cận được với những kiến thức mới và hiện đại.
- Việc phân công NHD nghiên cứu sinh chưa bảo đảm chuyên môn sâu, không am hiểu đề tài nghiên cứu cũng như không có khả năng định hướng, dẫn dắt nghiên cứu sinh (thực chất là yếu về phương pháp luận NCKH!).
- Việc phân công NHD chỉ tập trung vào một số ít người có vị trí, có chức vụ quản lý, dẫn đến hiện tượng một số người bận rộn nhiều công việc quản lý, ít thời gian nhưng hướng dẫn nhiều NCS, trong khi đó một số người có đủ điều kiện và khả năng cũng như có nhiều thời gian thì lại không có NCS để hướng dẫn!?
- V.v...

Khi nói tới chất lượng luận án TS, tất nhiên quyết định chính là nghiên cứu sinh. Nhưng sau NCS phải là NHD. Vai trò và ảnh hưởng của NHD tới NCS và tới chất lượng luận án là rất quan trọng, từ khâu xác định hướng nghiên cứu, chọn đề tài, làm đề cương, xác định phương pháp và nội dung nghiên cứu đến kiểm tra, đánh giá và xét duyệt kết quả nghiên cứu cũng như tới thái độ, phong cách và năng lực làm việc khoa học của NCS.

Về yêu cầu và điều kiện đối với NHD:

Trong quy chế đào tạo TS theo quyết định số 18/2000/QĐ-Bộ GD-ĐT, điều 32 và trong dự thảo quy chế đào tạo TS mới sẽ ban hành, điều 15: đều có những quy định về điều kiện (hoặc tiêu chuẩn) đối với NHD nghiên cứu sinh. Nhưng những quy định đó còn chung chung, không toàn diện, không rõ ràng, cụ thể, vô hình chung hạ thấp điều kiện đối với NHD và từ đó có thể làm cho một số người hiểu sai hoặc ngộ nhận hướng dẫn nghiên cứu sinh là việc làm đơn giản và dễ dàng, ai là TS cũng có thể hướng dẫn nghiên cứu sinh được!?

Thực tế cho thấy, những điều kiện cần và đủ đối với NHD cần phải được hiểu thống nhất và cần phải quy định rõ ràng và cụ thể hơn. Do yêu cầu và tính chất của công việc là đào tạo những người làm khoa học có trình độ cao cho tương lai, đòi hỏi NHD nghiên cứu sinh phải có những điều kiện nhất định:

- Phải có kiến thức chuyên môn vững vàng, chuẩn xác, phải được đào tạo bài bản, có hệ thống.
- Phải nắm vững phương pháp luận nghiên cứu khoa học, phải có phương pháp làm việc khoa học, phải thực sự làm giảng dạy và nghiên cứu khoa học và tất nhiên bản thân phải đã hoàn thành một luận án TS thực sự có chất lượng (có phương pháp khoa học, chuẩn xác và có sáng tạo).
- Phải có trình độ ngoại ngữ và tin học đủ để có thể tự nghiên cứu, tham khảo tài liệu nước ngoài và giao lưu khoa học với nước ngoài, cũng như đủ để khai thác và vận dụng công nghệ tin học vào giảng dạy và nghiên cứu.
- Phải có thời gian giành cho việc hướng dẫn nghiên cứu sinh: cùng suy nghĩ, cùng nghiên cứu, tạo mối quan hệ học tập và nghiên cứu cho NCS.
- Phải hiểu hướng dẫn NCS là việc làm khó khăn, phức tạp, đòi hỏi phải có trình độ cao và có sự chuẩn bị nhất định, chứ không phải là việc làm đơn giản, làm thêm cho vui!
- Phải có tư cách, đạo đức tốt: trung thực, thẳng thắn, khách quan, chí công vô tư và phải có lương tâm khoa học.
- Phải có động cơ trong sáng là đào tạo những người làm khoa học chân chính ở trình độ cao cho sự nghiệp phát triển khoa học của đất nước, chứ không phải vì những động cơ cá nhân, tầm thường: hướng dẫn vì danh tiếng hão, vì để có điều kiện xét phong GS, PGS, vì thành tích cá nhân, vì quan hệ ưu ái cá nhân, v.v...
- Phải có trách nhiệm; phải có thái độ và tác phong làm việc nghiêm túc, công tâm, đi sâu, đi sát, có khả năng tháo gỡ những khó khăn vướng mắc của NCS.

Việc thống nhất và làm rõ ràng cũng như đưa ra thảo luận rộng rãi các điều kiện trên sẽ giúp chúng ta có những quan điểm thống nhất trong cách đánh giá tình hình và chất lượng NHD nghiên cứu sinh hiện nay. Và cũng chính những điều kiện này sẽ giúp cho những người dự định hoặc muốn làm NHD nghiên cứu sinh tự đánh giá và tự kiểm tra lại mình xem có đủ điều kiện để làm NHD hay không? sẽ giúp cho người làm tổ chức và quản lý đào tạo SDH tìm hiểu và kiểm tra một cách chặt chẽ và cụ thể trước khi ra quyết định lựa chọn NHD. Và sẽ giúp kiểm tra tính nghiêm túc của mục đích và động cơ của nghiên cứu sinh khi lựa chọn NHD.

Về trách nhiệm của NHD đối với chất lượng luận án:

Nếu NHD có đủ những điều kiện trên thì chắc chắn họ sẽ làm tròn trách nhiệm giúp đỡ NCS hoàn thành tốt luận án của mình. Còn ngược lại, nếu NHD không có đủ những điều kiện trên thì chắc chắn họ sẽ gặp khó khăn và không thể giúp đỡ NCS hoàn thành luận án với chất lượng tốt, cũng như không thể giúp NCS nâng cao trình độ kiến thức chuyên môn và phương pháp luận NCKH.

- *Đối với phương pháp nghiên cứu của luận án:* Việc chọn hướng nghiên cứu, chọn đề tài, làm đề cương và phương pháp nghiên cứu đúng hay sai, chủ yếu do NHD quyết định. Vì NCS là người tập sự làm NCKH, lần đầu tiên họ tiếp cận với việc làm một luận án nên họ không thể quyết định chính xác được những vấn đề trên. Chính vì vậy họ mới cần phải học thêm và cần có người hướng dẫn. Lâu nay thỉnh thoảng vẫn có những luận án chọn hướng nghiên cứu, đề tài nghiên cứu, phương pháp nghiên cứu, nội dung nghiên cứu không ổn, không đúng và tất nhiên là dẫn đến chất lượng luận án kém, phải sửa lại, làm lại hoặc thậm chí không thể chấp nhận, nhưng vì nhiều lý do, luận án vẫn được thông qua. Trong những trường hợp đó, chúng ta vì tế nhị, nể nang không nói tới trình độ, năng lực và trách nhiệm của NHD là không đúng, không công bằng! Vì sự nghiệp chung, không phải vì cá nhân NHD cụ thể nào, chúng ta cần mạnh dạn nhìn vào sự thật và rút kinh nghiệm việc chọn NHD, để NCS khỏi phải gánh chịu những thiệt thòi do NHD gây ra!
Một lần nữa xin nhắc lại, luận án kém tất nhiên do tác giả (NCS) của nó kém. Nhưng nếu một luận án có phương pháp nghiên cứu không ổn thì trách nhiệm chủ yếu là do NHD!
- *Đối với nội dung luận án:* Không thể đòi hỏi NHD chịu trách nhiệm về toàn bộ nội dung của luận án. Nhưng có thể đòi hỏi NHD phải biết và phải chủ động vạch ra cho NCS biết: Cơ cấu nội dung hợp lý của luận án (nội dung gì cần, nội dung gì không cần, liều lượng, thứ tự sắp xếp,...) và cách diễn đạt nội dung sao cho phù hợp với mục tiêu nghiên cứu và phù hợp với ý đồ cơ cấu của luận án. Còn NCS có làm được hay không là phụ thuộc vào trình độ và khả năng của NCS, và cũng chính qua đây NCS bộc lộ năng lực làm việc khoa học thực sự của mình.
Nội dung luận án sâu hay nông, phong phú hay sơ sài, mới hay cũ, chính xác hay không chính xác, đúng hay sai, của mình hay của người khác, là do trình độ và khả năng cũng như lương tâm khoa học của NCS, anh ta phải tự quyết định và tự chịu trách nhiệm.
Thực tế cho thấy, NHD không thể kiểm soát tới từng chi tiết nội dung luận án. Nhưng khi đánh giá luận án, NHD giỏi và có trách nhiệm phải biết luận án đạt yêu cầu đến mức nào? Đánh giá phải trung thực, khách quan, khen chê phải đúng thực chất của luận án.
Đặc biệt, lâu nay dư luận xã hội quan tâm và bất bình với nạn copy sao chép luận văn, luận án một cách phổ biến và trắng trợn. Nguyên nhân của tình trạng này là do đâu? Rõ ràng trước tiên là do sự thoái hoá về đạo đức của người học (NCS), sau đó là sự thiếu trách nhiệm và trình độ chuyên môn yếu của NHD, cũng như phương thức quản lý NCS lỏng lẻo và tùy tiện theo kiểu thả nổi như hiện nay! Để hạn chế và khắc phục tình trạng này, trong dự thảo quy chế đào tạo TS mới có quy định rõ: trách nhiệm của NCS (điều 16), nhiệm vụ của NHD (điều 17) và trách nhiệm của bộ môn (điều 18), nhằm quản lý chặt chẽ quá trình nghiên cứu và viết luận án của NCS. Vấn đề còn lại là ý thức tôn trọng và triển khai các quy định trên của các đối tác có liên

quan trọng thực tế sao cho nghiêm túc và có hiệu quả.

Kinh nghiệm nước ngoài cho thấy, với quy chế quản lý chặt chẽ, trong quá trình làm luận án, NHD và bộ môn có thể theo sát và kiểm tra tình hình làm việc của NCS: tiến độ, đề cương, kiến thức, tài liệu tham khảo,... Trong quá trình viết luận án, NCS phải đưa bản nháp từng chương cho NHD đọc và thường là phải sửa đi sửa lại nhiều lần. Để có được một quyển luận án thì không chỉ người viết mà cả NHD cũng phải đổ nhiều công sức vào đó. Vì vậy, với một NHD có trình độ chuyên môn vững, sắc sảo, đọc nhiều và có tinh thần trách nhiệm thì người viết luận án khó có thể sao chép, copy một cách dễ dàng được. Nếu điều tệ hại đó xảy ra thì chắc chắn là do NHD có trình độ kiến thức hạn hẹp và không làm hết bổn phận, cũng như trách nhiệm của mình.

Về lựa chọn người hướng dẫn nghiên cứu sinh:

Qua phân tích những yêu cầu, điều kiện đối với NHD và trách nhiệm của NHD đối với chất lượng luận án, chúng ta thấy NHD có vai trò quan trọng như thế nào trong quá trình đào tạo TS. Và chính vì thế mà việc lựa chọn và quyết định NHD là một khâu rất có ý nghĩa trong quy trình đào tạo TS. Trong một số trường hợp, việc lựa chọn và quyết định NHD có thể trở thành nguyên nhân chính dẫn tới sự thành bại của một NCS.

Thực tế cho thấy, ở nước nào cũng vậy, việc lựa chọn và quyết định NHD thường diễn ra theo các kịch bản sau:

- NCS tự đề ra hướng nghiên cứu và đề tài nghiên cứu->tự tìm hiểu, tự liên hệ với NHD->được NHD đồng ý->NCS đăng kí xin NHD với cơ sở đào tạo->cơ sở đào tạo xem xét nếu NHD đủ điều kiện->chấp nhận->Ra quyết định.
- Cơ sở đào tạo sau khi xem xét đề tài nghiên cứu của NCS->dự kiến NHD đủ điều kiện->hỏi ý kiến NHD->nếu NHD đồng ý->cơ sở đào tạo ra quyết định.
- NHD đưa ra hướng nghiên cứu và đề tài nghiên cứu->chủ động tìm NCS->được NCS đồng ý->NHD đề nghị cơ sở đào tạo xem xét nếu NHD đủ điều kiện->chấp nhận->Ra quyết định.

Tất nhiên, các kịch bản trên chỉ diễn ra khi NCS đã trúng tuyển qua kì thi tuyển quốc gia. Mọi việc sẽ tốt đẹp nếu các đối tác có liên quan làm việc nghiêm túc với mục tiêu duy nhất là tìm được NHD có đủ những điều kiện như đã đề cập ở phần trên. Còn nếu ngược lại, có thể xảy ra việc lựa chọn NHD vì những mục tiêu hoặc những lý do khác xuất phát từ những động cơ không lành mạnh! Trong thực tế, việc chọn NHD không nghiêm túc có thể diễn ra dưới nhiều hình thức và do nhiều nguyên nhân, ví dụ:

- Do NCS thích chọn NHD dễ dãi, thân quen, có chức có quyền,... với hy vọng làm luận án dễ hơn, thuận lợi hơn và mọi người nể sợ hơn!?
- Do NHD tự cho mình quyền là NHD (đối với những người có chức, có quyền), bất chấp các điều kiện cần và đủ đối với NHD và thậm chí bất chấp nguyện vọng của NCS!

- Do người quản lý (không coi mục tiêu chất lượng là số 1!) có quan niệm phân công hướng dẫn NCS theo kiểu phân phối, “hương thơm mỗi người hưởng một tý!”, tạo điều kiện để xét phong GS, PGS, quan hệ thân quen, quan hệ ngoại giao, v.v...

Những kiểu chọn NHD như vậy đã tạo ra những kẽ hở cho tiêu cực phát sinh và góp phần cho ra lò những luận án, những TS kém chất lượng như thế nào! Thật đáng buồn khi có NHD bị mang tiếng là “ăn theo NCS” để được xét phong GS, PGS! Thật bi hài khi những TS tốt nghiệp với những luận án chất lượng kém lại đi hướng dẫn, đào tạo thế hệ NCS tiếp theo, để rồi lại cho ra lò những luận án, những TS kém hơn! Tính cộng hưởng và lan truyền của những hậu quả tiêu cực này thật nguy hiểm mà xã hội phải gánh chịu!

Ở đây cũng cần nói thêm, lý lẽ của những kiểu chọn NHD trên có thể không sai, đều có thể chấp nhận, nếu nó chỉ là những lý do phụ, những lý do kết hợp để xem xét thêm sau khi người được chọn hướng dẫn NCS có đủ những điều kiện đã phân tích ở trên, tức là NHD biết đặt lợi ích chung trên lợi ích riêng và biết lấy chất lượng đào tạo làm mục tiêu số 1 của mình.

Tóm lại, NHD nghiên cứu sinh có một vị trí và vai trò quan trọng trong quá trình đào tạo TS, những người làm khoa học ở trình độ cao của đất nước, và có trách nhiệm nhất định đối với chất lượng luận án TS. Vì vậy đòi hỏi NHD phải đáp ứng những yêu cầu và điều kiện cao về chuyên môn, về phương pháp luận NCKH và về tư cách đạo đức, lương tâm khoa học cũng như tinh thần trách nhiệm trước cộng đồng. Việc chọn lựa NHD nghiên cứu sinh phải xuất phát từ nguyên tắc coi lợi ích chung và chất lượng đào tạo là trên hết.

Trên đây chỉ là một vài vấn đề có liên quan tới vai trò và trách nhiệm của NHD cũng như cách lựa chọn NHD nghiên cứu sinh mà chúng tôi muốn nêu ra để bước đầu cùng nhau trao đổi, cùng nhau tìm cách khắc phục, nhằm tạo nên những chuyển biến thực sự trong công tác đào tạo TS trong giai đoạn mới. Việc đổi mới và nâng cao chất lượng đào tạo TS hiện nay là một nhiệm vụ khó khăn và là trách nhiệm của cả hệ thống, trong đó có trách nhiệm của mỗi nhà giáo, nhà khoa học, các nhà quản lý, cũng như của toàn xã hội./.